

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATINI SAMARALI KREDITLASH AMALIYOTI

Nurmonov Jahongir Bahodir o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sektorining o'rni yildan-yilga ortib bormoqda. Ushbu soha mamlakat yalpi ichki mahsulotining salmoqli qismini shakllantirib, aholining bandligi va daromadlarini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. So'nggi yillarda iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlashda, ayniqsa, kichik biznes subyektlarini samarali moliyaviy qo'llab-quvvatlash, ularga qulay kreditlash shart-sharoitlarini yaratish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilandi. Shu bois O'zbekiston bank tizimida kichik va o'rta biznes subyektlarini kreditlash amaliyoti tobora kengayib, turli moliyaviy vositalar joriy etilmoqda.

Kichik biznes subyektlari faoliyatini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash tizimi O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridanoq shakllana boshladi. Ammo so'nggi besh yil ichida bu yo'nalishda sifat jihatidan yangi bosqich kuzatildi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan qarorlar va farmonlarda kichik biznesni rivojlantirish, xususan, ularning moliyaviy resurslarga erkin kirish imkoniyatini oshirish bo'yicha muhim tashabbuslar ilgari surildi. Xususan, "Har bir oila — tadbirkor", "Yoshlar — kelajagimiz", "Ayollar daftari" kabi dasturlar doirasida yuz minglab fuqarolarga past foizli kreditlar ajratilmoqda. Ushbu dasturlar orqali 2024 yil yakuniga kelib, umumiy qiymati 13 trillion so'mdan ortiq imtiyozli kreditlar ajratildi. Natijada minglab kichik korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlar o'z faoliyatini kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniga ega bo'ldi.

Kreditlash tizimini samarali tashkil etishda tijorat banklarining faol ishtiroki hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda O'zbekistonda 30 dan ortiq tijorat banklari faoliyat yuritmoqda va ularning deyarli barchasi kichik biznes subyektlariga kredit xizmatlari ko'rsatmoqda. Misol tariqasida, HamkorBank tomonidan taklif etilayotgan "Imkoniyat" kredit mahsuloti orqali tadbirkorlarga 5 milliard so'mgacha mablag' 26 foizli stavkada 48 oygacha muddat bilan ajratiladi. Shuningdek, "Biznes Start" nomli kredit mahsuloti orqali yangi boshlayotgan tadbirkorlar 300 million so'mgacha imtiyozli kredit olish imkoniga ega. Aloqabank esa "Yoshlar biznesi uchun" dasturi asosida 18 foizli yillik stavkada 5 milliard so'mgacha bo'lgan mablag'ni 7 yilgacha muddat bilan taqdim etmoqda. Mikrocreditbank tomonidan "Mahalla-Biznes" mikroqarzi joriy etilgan bo'lib, u 30 million so'mgacha mablag'ni 4

yilgacha muddatga ajratish imkonini beradi. Bu kabi mahsulotlar kichik tadbirkorlikni moliyaviy rag'batlantirishda muhim rol o'ynamoqda.

Xalqaro moliyaviy institutlar ham O'zbekistonda kichik biznesni kreditlashni rivojlantirishda faol ishtirok etmoqda. Xususan, Xalqaro Moliya Korporatsiyasi (IFC) 2025 yilda Hamkorbankka 50 million AQSh dollari miqdorida kredit liniyasi ajratdi. Ushbu mablag'ning maqsadi kichik biznes va ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlashdir. Shuningdek, IFC Ipak Yo'li Bankiga 10 million dollarlik, O'zsanoatqurilishbankka esa 75 million dollarlik kredit liniyalarini ochdi. Bu loyihalar kichik biznesni moliyalashtirish bozorida resurs bazasini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Bunday tashabbuslar natijasida O'zbekistonda kichik biznesga ajratilayotgan kreditlar hajmi keskin oshdi. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2024 yil yakunida iqtisodiyotning real sektoriga yo'naltirilgan umumiy kredit portfeli 39,8 milliard AQSh dollariga yetgan bo'lsa, uning 10,5 foizi kichik biznes subyektlariga to'g'ri keladi.

Shunga qaramay, kichik biznesni kreditlash jarayonida bir qator tizimli muammolar ham mavjud. Eng asosiy muammolardan biri bu garov ta'minoti bilan bog'liq cheklovlardir. Kichik korxonalar ko'pincha katta qiymatga ega mol-mulkka ega emasligi sababli kredit olishda qiyinchiliklarga duch keladi. Ayrim hollarda banklar tomonidan talab qilinayotgan garov summasi kredit miqdoridan ham ortiq bo'ladi, bu esa kreditlash imkoniyatlarini qisqartiradi. Bundan tashqari, kichik biznes subyektlarining moliyaviy savodxonligi pastligi, ularning to'liq moliyaviy hisobot yuritish ko'nikmalari yetarli emasligi ham kredit olish jarayonini murakkablashtiradi. Shu bilan birga, kreditlarning foiz stavkalari yuqoriligi, inflyatsion jarayonlar fonida rentabellik darajasining pasayishi ham muhim muammo sifatida qayd etilmoqda.

Kreditlash samaradorligini oshirish uchun bir qator yo'nalishlarda islohotlar olib borilmoqda. Avvalo, bank tizimida raqamli texnologiyalar keng joriy etilmoqda. TBC Uzbekistan banki misolida kichik biznes subyektlarini onlayn baholash va kreditlash imkonini beruvchi raqamli platforma yo'lga qo'yildi. Bu tizim kredit arizalarini avtomatik tahlil qilish, qaror qabul qilish jarayonini tezlashtirish va subyektiv omillarni kamaytirish imkonini beradi. Boshqa tomondan, davlat kafolat fondlari va sug'urta mexanizmlari ham joriy etilib, garov yetishmasligi muammosini bartaraf etishga xizmat qilmoqda.

Samarali kreditlash amaliyotida risklarni baholash tizimi muhim o'rin tutadi. Har bir kichik biznes subyekti kredit olishdan avval o'zining biznes-rejasini puxta tayyorlashi, bozor tahlilini amalga oshirishi va kutilayotgan daromadlar oqimini aniq hisoblab chiqishi zarur. Banklar esa qarz oluvchilarning moliyaviy holatini ob'ektiv tahlil qilish, kredit tarixi va to'lov intizomini inobatga olish asosida qaror qabul qilishi kerak. Shuningdek, kredit monitoringi tizimi takomillashtirilishi, ajratilgan

mablag'larning maqsadli ishlatilishini nazorat qilish mexanizmlari kuchaytirilishi zarur

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, kichik biznesni samarali kreditlash iqtisodiyotning umumiy o'sishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, so'nggi yillarda kichik biznesning YalMdagi ulushi 57 foizga yetgan, bandlik darajasi esa 78 foiz atrofida shakllangan. Bu raqamlar kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning real iqtisodiy natijalarini yaqqol ifodalaydi. Ayniqsa, qishloq joylarda mikrocredit dasturlari orqali o'zini o'zi band qilgan fuqarolarning soni keskin oshgan. Masalan, "Mahalla-Biznes" dasturi doirasida 2024 yilda 42 mingdan ortiq fuqaro kredit olgan va o'z faoliyatini yo'lga qo'ygan.

Kichik biznes subyektlarini samarali kreditlash tizimida iqtisodiy tahlil, banklarning riskni boshqarish mexanizmlari, garov tizimini soddalashtirish va raqamli texnologiyalarni keng qo'llash bir-biriga chambarchas bog'liqdir. Har qanday kredit munosabatlarining barqarorligi moliyaviy resurslarning maqsadli yo'naltirilishiga va kredit qaytarilishining kafolatlanganligiga asoslanadi. Shu sababli O'zbekiston tijorat banklari kredit siyosatini ishlab chiqishda xalqaro tajriba asosida baholash va nazorat tizimlarini joriy etmoqda. Ayrim banklarda kredit reyting tizimlari joriy qilingan bo'lib, ular kredit oluvchilarning moliyaviy holatini avtomatik tarzda baholaydi va qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi. Bu tizim bank xodimining sub'ektiv qarashlariga bog'liq bo'lmagan holda kreditni ajratish imkonini beradi.

Mamlakatda kichik biznesni kreditlash sohasida kredit kafolat fondlari faoliyati kengaymoqda. O'zbekiston Kichik biznesni kafolatlash jamg'armasi tomonidan 2024 yilda 3,2 trillion so'mlik kreditlarga kafolatlar berilgan. Bu tizim garov ta'minoti yetishmagan tadbirkorlar uchun muhim yordam vositasidir. Bundan tashqari, Markaziy bank 2023 yildan boshlab kredit resurslarining maqsadli taqsimlanishini nazorat qiluvchi raqamli platformani joriy etdi. Endilikda banklar tomonidan ajratilgan har bir kreditning yo'nalishi, to'lov manbalari va qaytarilish grafigi elektron tarzda kuzatib boriladi. Bu tizim kredit resurslarining samaradorligini oshirishda muhim qadam bo'ldi.

Agar xalqaro tajribani solishtiradigan bo'lsak, rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes kreditlarining katta qismi onlayn platformalar orqali beriladi. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida kichik biznes kreditlarining 42 foizi raqamli kredit tizimlari orqali amalga oshiriladi. O'zbekistonda esa bu ko'rsatkich hozircha 10 foizdan oshmaydi. Shu sababli mamlakatda fintech xizmatlari va digital kredit platformalarini rivojlantirish strategik vazifalardan biri bo'lishi kerak.

Kreditlash tizimini yanada samarali qilish uchun moliyaviy savodxonlikni oshirishga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Markaziy bank va Savdo-sanoat palatasi tomonidan o'tkazilayotgan "Moliyaviy savodxonlik haftaliklari" doirasida 2024

yilning o'zida 50 mingdan ortiq kichik biznes vakillari kredit olish tartibi, foiz hisoblash, riskni baholash va soliq hisobotini yuritish bo'yicha o'qitildi.

Kichik biznes kreditlash amaliyotining iqtisodiy natijalariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2024 yil yakunlariga ko'ra, mamlakatda kichik biznes subyektlariga ajratilgan kreditlar hajmi 94,2 trillion so'mni tashkil etgan. Bu 2020 yilga nisbatan 1,8 barobarga ko'pdir. Shuningdek, ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash dasturlari doirasida 2024 yilda 11 trillion so'm miqdorida kreditlar ajratilgan bo'lib, ularning 60 foizi xizmat ko'rsatish sohasi va kichik ishlab chiqarish loyihalariga yo'naltirilgan. Kichik biznesning YaIMdagi ulushi esa 2018 yildagi 50 foizdan 2024 yilda 57 foizga yetgan. Ushbu raqamlar davlat tomonidan olib borilayotgan moliyaviy siyosatning samarali ekanini ko'rsatadi.

Samarali kreditlash amaliyotining muhim jihatlaridan yana biri — kredit portfelining sifatini ta'minlashdir. Kichik biznes kreditlarining qaytarilish darajasi O'zbekistonda 2024 yil yakunida 96 foizni tashkil etdi, bu Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida eng yuqori ko'rsatkichlardan biridir. Bu natija banklarning riskni baholash tizimlarining yaxshilanishi va tadbirkorlarning mas'uliyatli yondashuvi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, to'lov intizomini yanada kuchaytirish maqsadida "Kredit byurosi" faoliyati kengaytirildi va endilikda barcha banklar o'z mijozlari haqidagi kredit tarixini yagona bazaga kiritadi.

Kelgusida kichik biznes kreditlash amaliyotining samaradorligini yanada oshirish uchun bir necha yo'nalish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish zarur. Avvalo, kreditlar bo'yicha foiz stavkalarini kamaytirish va ularning bir qismini subsidiya shaklida qoplash tizimini kengaytirish lozim. Bu kichik biznes uchun katta yengillik yaratadi. Ikkinchidan, kredit olish uchun talab qilinadigan hujjatlar sonini qisqartirish, jarayonni soddalashtirish, byurokratik to'siqlarni bartaraf etish kerak. Uchinchi yo'nalish sifatida, garovsiz kreditlash mexanizmlarini rivojlantirish va kredit kafolat fondlarining kapitalini oshirish maqsadga muvofiqdir.

Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun banklar kredit risklarini diversifikatsiya qilishlari, ya'ni kreditlarni turli sohalarga taqsimlash orqali xavfni kamaytirishlari zarur. Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot, qayta tiklanuvchi energiya, IT va agrotexnologiyalar sohalarida faoliyat yuritayotgan kichik korxonalarga alohida imtiyozlar berilishi lozim. Bu nafaqat biznes muhitini rivojlantiradi, balki ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda kichik biznesni samarali kreditlash amaliyoti bozor mexanizmlari, davlat siyosati va xalqaro moliyaviy institutlar hamkorligining uyg'unlashuvi asosida rivojlanmoqda. Aholi bandligini oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish, eksport salohiyatini kengaytirish kabi maqsadlar kichik biznesni moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli kreditlash tizimini takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish,

moliyaviy savodxonlikni oshirish va shaffoflikni kuchaytirish bo'yicha boshlangan islohotlarni izchil davom ettirish O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси.” – Тошкент: Ўзбекистон, 2022. (Мамлакатда тадбиркорликни ривожлантириш ва кичик бизнесни молиявий қўллаб-қувватлаш бўйича давлат сиёсати ҳақида.)
2. Абдурахмонов Қ.Х. “Молия ва кредит.” – Тошкент: Иқтисод, 2021. (Ўзбекистон банк тизимида кичик бизнесни кредитлаш амалиёти, молиявий муносабатлар ва рискларни бошқариш масалалари баён этилган.)
3. Глазьев С.Ю. “Финансово-кредитная система в условиях рыночной экономики.” – Москва: Наука, 2020. (Россия ва МДХ мамлакатларида кичик ва ўрта бизнесни кредитлашнинг назарий ва амалий асослари.)
4. IFC (International Finance Corporation). “Supporting Small and Medium Enterprises in Emerging Markets.” – Washington D.C., 2023. (Халқаро молия корпорациясининг ривожланаётган мамлакатларда кичик бизнесни кредитлаш ва қўллаб-қувватлаш сиёсати ҳақида ҳисоботи.)
5. Stiglitz, J. E. & Weiss, A. “Credit Rationing in Markets with Imperfect Information.” The American Economic Review, Vol. 71, No. 3, 1981. (Кредит бозорларида ахборот номуносивблиги ва кичик бизнесга кредит тақсимоли муаммоларининг илмий асослари.)